

Populizmus és terrorizmus-menedzsment

Betekintés a terrortámadásokat értelmező politikai beszédbe

Ez az esettanulmány betekintést kíván nyújtani a terrorizmusról való kommunikáció változásaiba, populista mintázatokat keresve vezető politikusok beszédeiben. Ehhez az Egyesült Államok és Franciaország, valamint Magyarország és Németország vezetőinek a 2001. szeptember 11-ei USA elleni és a 2015. november 13-ai párizsi terrortámadások utáni első hivatalos beszédeit elemzi. A terrortámadások jelentését mindig az azokat körülvevő társadalmi, politikai kontextusban vizsgálva arra a kérdésre keres választ, hogy a populista politikák által dominált szimbolikus valóság 2015-ben mennyiben változtatta meg ezeket politikai nyilatkozatokat. A felszólalásokat főként a patriotizmus és az erődemonstráció jellemzi, azonban míg 9/11 után leginkább a sok uralta őket, addig 2015-ben a politikai vezetők saját politikai narratívájuk mentén, akár tervezhető-menedzsment-jellegűen igyekeztek kezelni és irányítani a társadalmi reakciókat. E tervezett válaszok tükrözik az adott közösség politikai környezetét és társadalmi problémáit. Így Orbán Viktor beszédében 2015-ben számos populista vonás érhető tetten.

Kulcsszavak: terrorizmus, populizmus, politikai beszéd, kockázati társadalom, migráció, félelem politikája, globalizáció, politikai narratívák

1. Bevezetés: a terrorizmus változó arca

A terrorizmus globális, térben és időben egyaránt egyetemesen létező jelenség. Nem új és nem is ismeretlen a nyugati világ, Európa és Észak-Amerika számára sem. A XX. század békésnek tekintett második fele során ezek a társadalmak is számos alkalommal voltak kénytelenek szembenézni a terrorizmus különböző arcaival, legyen szó akár az ír függetlenségért küzdő IRA, a baszk szeparatista ETA vagy akár az 1972-es olimpia alatt izraeli túszokat szedő palesztin Fekete Szeptember szervezetről.

A példák valószínűleg könnyedén tovább sorolhatók, hiszen a terrorizmus mint aszimmetrikus hadviselési technika egy ország geopolitikai státusától, társadalmi összetételétől, politikai berendezkedéstől függetlenül jelenhet meg. Fontos azonban, hogy a terrorizmus természetéből adódóan mindig szimbolikus jelentést is közvetít; ez különbözteti meg a leginkább az „egyszerű” gyilkosságoktól vagy az egyének ellen irányuló merényletektől. Egy terrortámadás soha nem értelmezhető önmagában, mindig a társadalmi-politikai folyamatokba mélyen beágyazott jelenség. A terrorizmus vizsgálata során maga a támadás, a kivitelezés mikéntje vagy az áldozatok száma mellett legalább olyan fontos elemezni az elkövető szándékait, azok teljesülésétől függetlenül, valamint a terrorizmusra adott kollektív, társadalmi-politikai válaszreakciókat, amelyek megvalósulhatnak például politikai döntésként, biztonsági intézkedésként vagy akár szimbolikus társadalmi cselekedetként is. Ezek a tényezők – a terrorista cselekmény és annak kontextusa – együttesen határozzák meg az adott terrortámadás jelentését és jelentőségét.

A terrorizmus tehát amellett, hogy többé-kevésbé állandó jellemzőkkel bíró hadviselési technika, folyamatosan változó, strukturális, kontextualizált jelenségnek is tekinthető, ami indokoltá teszi, hogy mérföldköveket, mintázatokat keressünk megjelenési formáiban és a vele kapcsolatos reakciókban. A nyugati terrorizmus történetében ilyen teljesen új fejezetnek számítanak az Al Khaida 2001. szeptember 11-ei, USA elleni támadásai. Ettől kezdve megváltozott a terrorizmus léptéke, formája, hatása, valamint a terrorizmusról, a terroristákról való kommunikáció is. Az 1970-es, 1980-as évek legtöbb európai terrortámadásával szemben az elkövetők 2001 után már nem konkrét követeléseik

kikényszerítésére használták a terrorcselekményeket; közvetlen céljuk sokkal inkább a pusztító félelemkeltés és az erődemonstráció lett.

A 9/11-et követő diskurzusváltás eredménye az is, hogy a közvéleményben korábban is jelen lévő, „bajszos-szakállas, arab merénylő” mumusfigurája a terrorizmus egyetemes és gyakorlatilag kizárólagos sztereotípiája lett, amit nem utasítottak el a nyugati államok sem jogi, sem adminisztratív, sem társadalmi szinten, sőt esetenként táplálták is ezt a képzetet. A terrorizmus elleni küzdelem részeként ezután számos jogkorlátozó intézkedést vezettek be még az erős demokratikus hagyományokkal rendelkező országok is (ilyen például az állampolgárok megfigyelése vagy a bevándorlás feltételeinek szigorítása).

A 2010-es évek elejére viszont a terrorizmus, illetve az ellene való küzdelem némileg háttérbe szorult a közéleti diskurzusokban, az uniós állampolgárok jóval kevésbé értékelték aggasztó problémának, mint például a munkanélküliséget vagy az uniós országok gazdasági helyzetét.¹ Ez nem meglepő, hiszen a 2004-es madridi és a 2005-ös londoni merényletek után a nyugati világban hosszú időn keresztül nem hajtottak végre sikeres terrortámadásokat. Európában (Oroszországot nem számítva) csak a 2011-es oslói (utøyai) támadást említhetjük, amelyet a szélsőjobboldali, norvég Anders Behring Breivik követett el, az Egyesült Államokban pedig 2013-ban csecsen terroristák támadták meg a bostoni maratoni futókat.

Ezt a csendet törte meg Európában a 2015-ös év, amely során több esemény és folyamat együttesen, rövid idő alatt is képes volt újradefiniálni a terrorizmusról való nyilvános diskurzus mintázatait, narratíváit és kereteit. A 2015. január 7-ei, a Charlie Hebdo szerkesztősége ellen elkövetett, illetve a november 13-ai párizsi terrortámadások egyértelművé tették, hogy megváltozott az általunk ismert terrorizmus jellege. Az Iszlám Állam (ISIS) terrorszervezet az Al Khaidánál is tudatosabban kezdte alkalmazni a terrorizmust, hogy félelmet és pánikot keltsen, valamint szintén hatékonyan használni kezdte a legújabb kommunikációs technológiákat (például a közösségi médiát, a videojátékok chatfunkcióit) mind a velük egyetértőkkel való közösségépítésre, mind toborzásra, mind pedig ellenségeikkel szembeni erődemonstrációra (Shamieh & Szenes 2015). Ez a kiterjedt online jelenlét azt is lehetővé tette, hogy a szervezet erőforrásaitól és tényleges létszámától függetlenül globálisan legyen jelen, és szinte bárkit tagjának ismerjen el, aki céljait támogatja. Így az ISIS nevében vagy nevét használva számos terrortámadás követte Európában és az USA-ban a fentieket, ezek egy része pedig szinte minimális előkészítést igénylő, késeléses, gázolásos vagy lőfegyveres merénylet volt.

Emellett 2015 folyamán rekordszámú menedékkérő érkezett Európába (Eurostat 2018), ami kihívás elé állította és megkérdőjelezte nemcsak az uniós, hanem az összes érintett ország menekült- és bevándorláspolitikáját. A főként muszlim vallású menekülők elfogadását egyebek között az is megnehezítette, hogy a terroristákról alkotott és korábban már rögzült sztereotípiát a 2015-ös merényletek látszólag igazolták. E két globális kockázat, a terrorizmus és a migráció kezelésének formáját pedig nagymértékben befolyásolta, hogy 2015-re Európa-szerte megerősödött a populizmus (Policy Solutions 2015). Így a 2015-ös terrortámadásokat nemcsak időzítésük és új eszközeik teszik kutatásra érdemessé, hanem az is, hogy jelentésüket egy, a 2000-es évekhez képest megváltozott politikai kontextus, a populizmus szimbolikus valósága határozza meg.

Ebben az esettanulmányban mindezek alapján a terrorizmusról való politikai beszéd különböző mintázataiba kívánok betekintést nyújtani, amelyek értelmezik a terrorizmust, és hatékonyan keretezik az erről való diskurzust az általuk kialakított politikai valóságnak megfelelően. Ezért arra a kérdésre keresek választ, hogy a populizmus mint keret miként alakítja át – ha átalakítja – a terrorizmushoz kapcsolódó jelentéstulajdonítás folyamatát, milyen jellegzetességekben, narratívákban vagy kommunikációs mintázatokban érhető tetten politikusok beszédeiben. Továbbá milyen hasonlóságok vagy különbségek fedezhetők fel az egyértelműen populistának tartott politikai vezető, Orbán Viktor, korábbi önmaga, valamint mérsékeltebb politikustársai kommunikációjában. Ehhez a 2001. szeptember 11-ei és a 2015. november 13-ai terrortámadások után elhangzott kormány- vagy államfői beszédeket elemzem.

¹ A Eurobarometer közvélemény-kutatásai szerint az EU állampolgárai közül – arra a kérdésre válaszolva, mely két kihívást tartják a leginkább aggasztónak – európai szinten 2012-ben mindössze 4–5 százalék említette a terrorizmust, 2013-ban 6–7 százalék, 2014 őszén 11 százalék, míg 2015 őszén 25 százalék, 2016 májusában pedig már a válaszolók 39 százaléka sorolta a terrorizmust az EU legaggasztóbb problémái közé. 2016 májusában a terrorizmusnál csak a bevándorlás kérdése bizonyult aggasztóbb problémának az uniós állampolgárok szerint (Standard Eurobarometer 85 – Public opinion in the European Union – Report, Spring 2016).

2. Elméleti megközelítések: kockázat és populizmus

A politikai beszédek értelmezésében kétféle megközelítést is alkalmaztam. Egyrészt – mivel mediatisált térben hangzanak el és a médiadiskurzusok részévé válnak – alkalmazhatjuk a médiakutatás kvalitatív módszertanait. Megvizsgálhatjuk, milyen narratíva alapján épülnek fel, milyen értelemzési keretek (*frame*-ek) közé helyezik a politikusok mondanivalójukat, ezek a gondolatok milyen tágabb társadalmi diskurzusokba épülnek be, illetve az elmondottakkal miként kívánják pozicionálni a politikusok saját üzeneteiket, azaz milyen napirendi hatás (*agenda setting*) kiváltására törekednek. Másrészt a politikai beszédet tekinthetjük önmagában is politikai jelenségnek (Szabó 2016). Azaz politikai beszéd lehet önmagában is politikacsínálás, különösen abban az esetben, ha ezt magas rangú politikus teszi, mivel kijelentéseivel közvetlenül is nagy hatást gyakorol a konkrét politikai döntésekre, nemritkán pedig ezeket ő maga hozza meg, korábbi nyilatkozataival összhangban.

Az elemzett beszédek társadalmi-politikai kontextusba helyezve a terrorizmusról való diskurzust, valamint a populista politikai trendek megerősödését kell kiemelnünk. A terrorizmusról szóló diskurzus a 2001. szeptember 11-ei terrortámadások után új jelentőségre tett szert a nyugati világban, ennek folyamatára ez előző fejezetben leírtak mutatnak rá. 2001. szeptember 11-e és a 2015-ös merényletek újból rámutattak: globális kockázati társadalomban élünk (Beck 1992), ahol a globális terroristahálózatok egy új kockázatot termeltek ki. A terrorfenyegetettség mértékéről viszont még a gazdasági, egészségügyi vagy pénzügyi kockázatokkal összehasonlítva is kevesebb információval rendelkezünk, mivel azok elhárítása a titkosszolgálatok feladata, amelyek munkáját működési jellegükből adódóan nem ellenőrizhetik külső, független szakértők. Így más hiteles információforrás hiányában a terroristákról, a terrorizmusról alkotott kép is leegyszerűsített, egyoldalú ellenségképként jelenik meg a társadalom szemében (Beck 2002). Ezt a fenyegető képet, amelyet a média is közvetít, könnyen kihasználhatják a politikusok saját céljaik érdekében. A félelem politikáját alkalmazva kiszélesíthetők a társadalmi kontroll eszközei (Altheide 2007), mint például az állampolgárok megfigyelése vagy az egyéni szabadságjogok korlátozása a terrorizmus elleni harc nevében. A terror elleni küzdelem így részben hozzájárult ahhoz, hogy a 2000-es évek elejétől kezdve folyamatosan újradefiniálás tárgyává vált a demokrácia mibenléte, és hogy mennyi korlátozás fér bele a demokratikus államok értékrendjébe.

Ez a tendencia segíthette a populista politikák megerősödését is. 2015-re Európa-szerte teret nyertek a populista pártok, amelyek támogatottsága különösen Lengyelországban és Magyarországon nőtt meg, de Donald Trump egy évvel későbbi amerikai elnökké választását is e folyamatok eredményei közé sorolhatjuk. A sokféle arcot felvenni képes populizmust esettanulmányomban olyan politikai diskurzusként értelmezem, amely mindenekelőtt elitellenes, az uralkodó csoporttal szemben retorikájában a tiszta és romlatlan népre hivatkozik, azoknak körét azonban, kit sorol ide, gyakran önkényesen és kirekesztően értelmezi (Kazin 1995, Canovan 1999, Akkerman et al. 2014). Ezért a jelenkori európai, észak-amerikai populizmusok gyakran intoleráns formát öltenek, nemritkán idegen- vagy kisebbségellenes politikát folytatnak, ezáltal a liberális demokrácia kritikájaként is értelmezhetők (Antal 2017). A populizmus másik fő jellemvonása az, hogy fogyaszthatóvá teszi a komplex társadalmi, politikai problémákat, és leegyszerűsítő megoldásokat kínál rájuk (Mudde 2004). Ilyenek például a globalizáció által teremtett komplex társadalmi kihívások, kockázatok, amelyeket a populizmus elutasít.

E két fő tulajdonságból részben következően a populizmus az adott közösség eleve meglévő, rossz szociálpszichológiai beidegződéseire, előítéleteire épít, jelentsen ez antiszemitizmust, rasszizmust, szexizmust vagy xenofóbiát. A populista politika nem létrehozza a társadalmi mumusokat, hanem rájuk mutat, bűnbakként vagy ellenségként jelöli ki őket, és becsatornázza ellenük a társadalomban felgyűlő frusztrációkat és gyűlöletet. A populista politikusok számára tehát egy terrortámadás igazolhatja politikájukat, és kijelölheti az ellenséget, amelytől meg kell védeniük saját közösségüket.

3. Kutatási keretek és módszertan

Ez az esettanulmány a terrorizmusról való kommunikáció jellegzetességeit és változásait feltérképező, részletes jövőbeni kutatáshoz kíván támpontot nyújtani. Tehát egyelőre nem célja általános következtetések levonása, inkább betekintésként szolgál a témába, amellyel segít kijelölni a további elemzések irányait. Ezért két, meghatározó jelentőségű terrorcselekményre, a 2001. szeptember 11-ei, Egyesült Államok elleni támadássorozatra, valamint

a 2015. november 13-ai párizsi terrortámadásokra fókuszál. E két esemény kijelölését egyrészt az első fejezetben leírtak szerint a nyugati terrorizmus jellegzetességeinek változása indokolja. Másrészt meghatározó jellegűnek tekinthetjük őket a szintén az első fejezetben leírt kiemelten szimbolikus jelentőségük, valamint társadalmi-politikai kontextusuk, az értelmezésükhöz hozzájáruló, policy-változásban is mérhető következményeik miatt. Ugyanakkor számos egyéb terrorcselekménnyel kapcsolatos politikai beszédet érdemes lehet a későbbiekben ugyanezen szempontok szerint vizsgálni, hogy átfogó képet kaphassunk.

Az elemzés során a következő országok első hivatalos reakcióit elemzem: az érintett államok – az USA és Franciaország –, Magyarország, valamint Németország mint geopolitikailag jelentős és komoly terrorkockázattal szembenező, éppen ezért a társadalmi feszültségek enyhítésében érdekelt ország került a mintába. A vizsgálat körébe a támadások időpontjához lehető legközelebb eső hivatalos beszédek kerültek, amelyek nem tekinthetők interjúnak, újságírói megkeresésre adott gyors válasznak, azonnali reakcióként közzétett nyilatkozatnak vagy a fentiekhez hasonló, instant kommunikációs formának. Erre a megkötésre azért volt szükség, hogy az elemzés azokra a megszólalásokra koncentrálhasson, amelyeket feltételezhetően aprólékosan átgondoltan szövegeztek meg, szervezett körülmények között hangzottak el, így joggal tulajdoníthatunk nekik stratégiai szerepet, valamint feltételezhetjük, hogy politikailag szándékolt üzeneteket is közvetítenek. Így az alábbi beszédek kerültek az elemzett mintába (lásd az 1. táblázatot):

1. táblázat
Az esettanulmány során vizsgált beszédek

Politikus	A beszéd elhangzásának időpontja	A beszéd elhangzásának helyszíne	A támadás óta eltelt idő
George Bush	2001. IX. 11.	Fehér Ház, Ovális Iroda	kb. 12 óra
Orbán Viktor	2001. IX. 24.	Országgyűlési ülés	13 nap
Gerhard Schröder	2001. IX. 12.	Deutscher Bundestag	1 nap
François Hollande	2015. XI. 16.	Francia Nemzetgyűlés	3 nap
Orbán Viktor	2015. XI. 16.	Országgyűlési ülés	3 nap
Angela Merkel	2015. XI. 14.	Bundeskanzler Iroda	1 nap

A kutatás kiegészítéseként az alábbi szövegeket is megvizsgáltam, annak ellenére, hogy a fenti feltételek egy részének felelnek csak meg, mivel ezek az adatok értékes további információkat szolgáltatottak a minta értelmezéséhez. Nem terjedt ki azonban elemzésem a közösségi médiában vagy más digitális platformon közzétett megnyilatkozásokra azok azonnali jellege miatt, habár ezek a szövegek további izgalmas kutatások tárgyát képezhetik (lásd a 2. táblázatot).

2. táblázat
További elemzett beszédek

Politikus	A beszéd elhangzásának időpontja	A beszéd elhangzásának helyszíne	A támadás óta eltelt idő
George Bush	2001. IX. 11.	nincs (nyilatkozat)	kb. 1,5 óra
George Bush	2001. IX. 11.	nincs (nyilatkozat)	kb. 4–5 óra
Orbán Viktor	2001. IX. 11.	M1 Híradó	kb. 8 óra

Orbán Viktor beszédeit magyar, a többi politikusét angol nyelven elemeztem. François Hollande és Gerhard Schröder beszédét a megjelölt források általi fordításban, míg Angela Merkel beszédét a közzétett német nyelvű videó, valamint a hivatkozott angol nyelvű összefoglaló alapján készítettem, saját angol nyelvű fordításom alapján vizsgáltam. A mintában az alábbi kutatási kérdésekre kerestem a választ:

- A. Milyen üzeneteket hordoznak a beszédek, illetve milyen központi kifejezéseket használtak a politikusok?
- B. Milyen hasonlóságok és különbségek fedezhetők fel a különböző politikai kultúrával, valamint különböző politikai motivációkkal bíró politikusok beszédei között? Tetten érhető-e a populizmus Orbán Viktor 2015-ös beszédében korábbi önmagával és politikustársaival összehasonlítva?

3. táblázat

A kvantitatív elemzés során vizsgált kulcskifejezések

Előzetesen azonosított és minden szövegben szó szerint vizsgált kulcskifejezések	terror, terrorizmus / terror, terrorism
	terrorista / terrorist
	támad, támadás / attack
	véd / defend, protect
	veszély / danger
	biztonság / safe, secure, security
	áldozat / victim
	bevándorló, bevándorlás, migráns / immigrant, immigration, migrant, migration
	menekült / refugee
	határ / border
	erőszak / violence, violent
	háború, harc, harcol, hadban áll / war, fight
	erő, erős / strong, power, powerful
	fél, félelem, retteg / fear, scare, frighten, anxiety
	„nem fél” / not fear, not frightened
	béke, szeretet / peace, love
	bizalom / trust
	tolerancia / tolerance
	demokrácia / democracy
	keresztény / Christian
iszlám / islam	
ima / pray	
haza, nemzet / home, nation	
szabad, szabadság / free, freedom	
összefogás, szövetség / cooperation, ally, stand together	
Egyéb, szövegenként változó formában megjelenő, vizsgált kifejezések	terroristákra használt jelzők
	a saját ország nevére vagy a nemzet nevére való hivatkozás
	egyéb jellemző kifejezések beszédenként

A megszólalások leíratait egyrészt kvalitatív vizsgálatnak vetettem alá a tartalom- és narratívaelemzés, a kritikai diskurzus-elemzés és a politikai diskurzus-elemzés technikáit használva. Ennek során azonosítani kívántam a beszéd üzeneteit, körülhatárolni a szöveg stílusát és nyelvi jellegzetességeit, megállapítani, hogy összefogást vagy széthúzást sugall-e, megkíséreltem leírni a beszédek meghatározó tartalmi jegyeit, valamint ezeket összevetni az uralkodó társadalmi-politikai diskurzusokkal. Mindezt kvantitatív mérés egészítette ki, hogy számszerűsíthető adatok segíthessék

a következtetések levonását. Így összesen 25 olyan különböző kulcskifejezést azonosítottam, amelyet a terrorizmussal, terrortámadásokkal kapcsolatos média- és politikai diskurzusokban jellegzetesen használnak. Ezek a kifejezések elsősorban olyan értékeket, érzelmeket, szerepeket vagy tetteket jelölnek, amelyek mentén értelmezhető narratívát kap egy-egy merénylet. E kifejezések előfordulásának gyakorisága szintén jelezte a beszédek központi gondolatainak elhelyezkedését. Másrészt azonosítottam, milyen jelzőkkel illették az egyes politikusok a terroristákat, e minősítések milyen gyakorisággal fordultak elő a szövegben, valamint hányszor hivatkozott az adott politikus a saját hazájára beszéde során (például „magyar”, „Magyarország” vagy „USA”, „America”, „American”) (lásd a 3. táblázatot).²

A beszédek kódolása mellett azok leiratait szófelhőgenerátor-szoftver segítségével vizualizáltam.³ Az így kapott képeken a szavak mérete egyenesen arányos a szövegben előforduló gyakoriságukkal.⁴ Ez a szoftveres módszer egyrészt segítette a kapott eredmények értelmezését, másrészt kontrollként szolgált, hogy az előzetesen meghatározott és külön vizsgált kulcsszavakon felül az esetlegesen korábban nem azonosított, de központi kifejezések is láthatóvá váljanak.

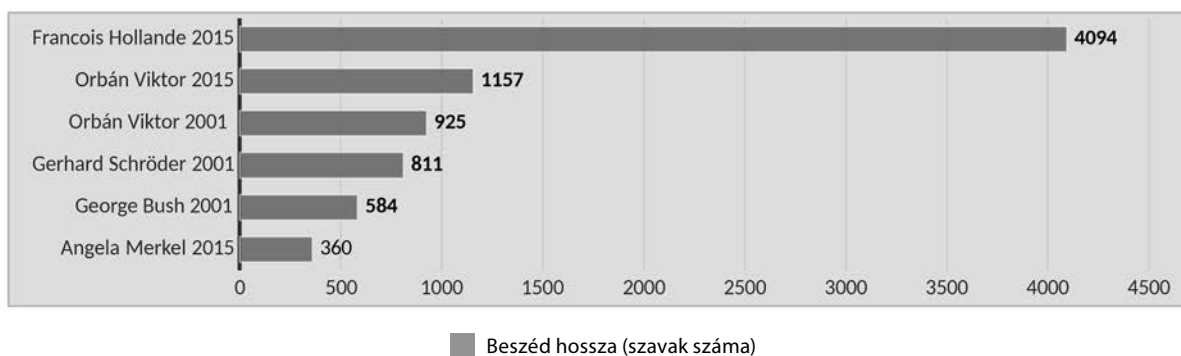
4. Eredmények

4.1. Általános megfigyelések

A mintába került megszólalások ugyan hasonló körülmények között hangzottak el, terjedelmük azonban rendkívül változó volt. Míg Angela Merkel hivatalos állásfoglalása 2015-ben csak 360 szóból állt, addig François Hollande ugyanabban az évben a Francia Nemzetgyűlés előtt egy több mint 4000 szavas beszédet mondott el (lásd az 1. ábrát).⁵

1. ábra

A vizsgált beszédek hossza a benne szereplő szavak száma alapján

Minden beszédben az egyik leghangsúlyosabb szerepet az adott vezető saját országára vagy nemzetére való hivatkozásai töltötték be. Hollande összesen 46 alkalommal említette Franciaországot vagy a francia népet, Bush jóval rövidebb beszédében is tízszer hangzott el Egyesült Államokra vagy az amerikaiakra vonatkozó hivatkozás, de még Gerhard Schröder kancellár is hétszer szötte bele beszédébe Németország vagy a németek szerepét. Ez alól egyedüli kivételt csak Orbán Viktor 2015-ös felszólalása jelentett, aki ugyan öt alkalommal említette meg Magyarországot, de ennél jóval többször beszélt veszélyről (11), valamint a határokról (8). Azt a tényt, hogy a haza ekkora szerepet kapott

² Ezeket minden egyes szövegben vizsgáltam, azonban jellegükből adódóan (például: változó jelzők) a 25 kulcskifejezéssel szemben nem szó szerinti kereséssel, hanem manuálisan, többszöri visszaellenőrzéssel és újbóli kereséssel lehetett azonosítani őket.

³ Az angol nyelvű, ingyenes szoftver ezen az oldalon érhető el: <https://www.wordclouds.com/>.

⁴ A szövegeket manuálisan tisztítottam, a ragozott alakokat és a hasonló értelmű szavakat a kézi kódolással megegyező módon összevontam annak érdekében, hogy ezek a különbségek ne torzítsák az eredményt.

⁵ Orbán Viktor esetében magyar nyelven, a többi vezetőnél angol fordításban.

a nem megtámadott országok vezetőinek beszédeiben is, valamint hogy gyakrabban hivatkoztak e politikusok saját népükre, mint a támadás által érintettekre, a patriotizmus és az országon belüli egység jelének tekinthetjük. E hazafiasság érzetének biztosítása a támadás célpontjaként kiszemelt országok polgárai számára támaszként is szolgálhat a történetek feldolgozása során (lásd a 2–4. ábrát).

2–4. ábra

Különböző kulcsszavak előfordulásának gyakorisága George Bush, Orbán Viktor és Gerhard Schröder beszédeiben 2001-ben

A várakozásoknak megfelelően magával a terrortámadással kapcsolatos fogalmak előfordulása szintén gyakori volt a szövegekben. Bush szavai közül a második legtöbbször, hat alkalommal használt fogalom a támadás (*attack*) volt, François Hollande és Orbán Viktor 2001-es felszólalásában a terror, a terrorizmus és a terrorista (*terror, terrorism, terrorist*) kifejezéseket a harmadik legtöbbet említették (Hollande 30, Orbán kilenc esetben hivatkozott ezekre), Schröder német kancellár beszédében pedig ezek minden más kifejezésnél dominánsabbnak bizonyultak, kilencszer beszélt támadásokról és ezen felül is még öt alkalommal említette a terrort és a terrorizmust. Ezek az adatok értelmezhetők úgy, hogy a politikai vezetők súlyos problémának tartják a támadásokat, illetve hangsúlyozni kívánják, hogy megszemélyig komolyan veszik azokat. Ezt a következtetést támasztja alá az a tény is, hogy a beszédekben számos alkalommal hangzottak el harcra, háborúra (*war, fight*) utaló szavak. Ezekről a legtöbbet François Hollande beszélt, a vizsgált, háborúra vonatkozó kifejezésekből 34 található a felszólalásában, valamint részletezte a tervezett lépéseket, beleértve légi csapásokat és a hadsereg mozgósításának irányait.

5–7. ábra

Különböző kulcsszavak előfordulásának gyakorisága François Hollande, Orbán Viktor és Angela Merkel beszédeiben 2015-ben

Szintén erőt demonstráló retorikai fordulat, hogy elsősorban a megtámadott országok vezetői gyávának (*coward*), valamint gyilkosnak (*murderer*) titulálták a terroristákat, ami mérsékelheti a terroristák által teremteni kívánt félelemteljes képet (lásd az 5–7. ábrát).

Nagy szerepet kapott a szabadság (*freedom*) eszméje is a politikusok beszédeiben. Mindkét terrorcselekményt a szabad világ (*free world*), a nyugati, szabad életmód (*living freely*) elleni támadásként könyvelték el, hangsúlyozva, hogy a terror magát a szabadságot mint eszmét és értéket támadja. Több alkalommal a szabadságra mint a „mi saját életmódunk”-ra (*our way of life*) hivatkoztak a vezetők, ezzel is hangsúlyozva jelentőségét értékrendjükben. Mindezek alól ismét kivételt jelentett Orbán Viktor 2015-ös beszéde: ekkor mindössze egyszer használt a szabadsággal kapcsolatos kifejezést, azt is az Európai Unió belüli szabad mozgás kontextusában. Ezzel ellentétben 2001-ben a több mint 200 szóval rövidebb felszólalásában hét alkalommal is megemlíttette ezt az értéket.

2001-ben kizárólag Schröder kancellár, 2015-ben pedig csak François Hollande foglalta beszédébe a demokrácia (*democracy*) vagy a demokratikus (*democratic*) kifejezéseket. A demokrácia mint érték hiánya ezekben a szövegekben igen meglepő, különösen annak fényében, hogy a szabadság, a modern nyugati demokráciák alappillére viszont ilyen kiemelt helyet foglal el bennük. Ennek számos magyarázata lehet, például az, hogy a demokrácia többé már nem egyöntetűen pozitív megítélésű vagy nem hívószó erejű kifejezés, amelyhez érzelmileg kapcsolódni tudna a hallgatóság. Az azonban mindenesetre kevésbé képzelhető el, hogy a politikusok egymástól függetlenül a demokrácia szinonimájaként használták volna a szabadság kifejezést, illetve az is valószínűtlen a vizsgálati feltételek, elsősorban a megtervezettség és a szándékoltság alapján, hogy véletlenül felejtették volna ki a demokratikus hagyományokat a referenciák közül.

Annak ellenére, hogy a 2000-es évektől kezdve tetten érhető a politikai élet emocionalizálódása a közélet számos szintjén (Furedi 2004, Ahmed 2004), a beszédekben alig hivatkoztak explicit módon érzelmekre. Félelemmel kapcsolatos gondolatok a várakozásnál jóval kevesebb alkalommal hangzottak el, még olyan kontextusban is ritkán, amely arra utal, az adott közösség nem fél vagy nem hagyja magát megfélemlíteni. Orbán Viktor 2001-ben és François Hollande 2015-ben három-három esetben említi a félelmet vagy a rettegést, míg ezt Bush és Schröder egy-egy alkalommal teszi, a félelem megtagadása pedig szintén Hollande és Bush szájából egyszer hangzott el, a többiek kerülték ezt a kifejezést. Mindemellett egyéb érzelmek hangoztatásától is többnyire tartózkodtak a politikusok. Orbán Viktor 2001-ben említi a bizalmat, Bush pedig haragról (*anger*) és szomorúságról (*sadness*) is beszél, valamint ide lehet sorolni azt is, hogy Bush négy alkalommal is használja a gonosz (*evil*) kifejezést a terroristákkal kapcsolatban, amely bibliai áthallásokat is tartalmaz.

Arra is joggal számíthatunk az adatfelvétel megkezdése előtt, hogy a merénnyel kapcsolatban felmerülnek azok esetleges vallási fanatikus kötődései. Ez az értelmezés azonban szintén a vártnál kevésbé bizonyult hangsúlyosnak. A vizsgált mintában egyetlen vezető sem állította szembe a kereszténységet és az iszlámot, valamint nem hangzottak el utalások arra nézve sem, hogy a keresztény országokat általában érte volna támadás. Amennyiben megjelent, a hit sokkal inkább egyfajta megnyugtató szerepet töltött be a beszédekben. Bush például idézte a halál árnyékának völgyét említő, ismert zsoltárrészletet, Schröder kancellár pedig beszélt arról is, mikor tartanak a támadás áldozatairól megemlékező istentiszteletet a különböző németországi templomokban.

Az iszlám vallás megjelenésével kapcsolatban két beszédet érdemes kiemelni. Orbán Viktor 2001-ben figyelmeztette képviselőtársait, kerüljék el azt a csapdát, hogy „szélsőséges csoportok miatt egy vallást, az iszlám világot, népeket, muzulmán hívó embereket ítéljük el”. Hozzátette azt is, „mi magyarok pontosan tudjuk: nincs bűnös nép, nincs bűnös vallás”. Hasonlóan ügyelt François Hollande is beszédében arra, hogy különválassza az iszlámot és a merényleteket, illetve azok elkövetőit, azaz ne válhasson az országban élő muszlim kisebbség bűnbakká. Erre utal, hogy a támadókra következetesen Daesh-ként hivatkozik. Ezzel egyrészt hangsúlyozza: egyetlen szervezetről van szó, nem egy egész közösségről vagy vallásról. Másrészt azt a tényt, hogy nem a nyugati világban elterjedt ISIS (Iszlám Állam) megjelölést, hanem az arab eredetű, a Közel-Keleten és az iszlám világban ismertebb Daesh nevet használja, értelmezhetjük az országban élő muszlim és arab kisebbségekkel szembeni szolidaritás gesztusaként. Ebben a formában Hollande nemcsak a társadalom egészéhez, hanem közvetlenül a kisebbségekhez is szól, vélhetően mivel a kisebbségi csoportok bizalmának elnyerése a hatóságok és az ország vezetői számára kulcsfontosságú lehet a terrorizmus elleni hosszú távú küzdelemben. Ellenkező esetben ugyanis azok a közösségek, amelyek hibáztatva érzik magukat, „safe harborként” szolgálhatnak a radikalizálódott vagy éppen radikalizálódó tagoknak, és a túlkapásuktól vagy előítéletektől tartva a közösség többi része nem mer a hatóságokhoz fordulni (Spencer 2007).

4.2. Sokk vagy terrorizmus-menedzsment: reakciók másfél évtized különbséggel

A 2001. szeptember 11-ei támadások sokkolták a világot, ez a reakció tetten érhető a vizsgált beszédekben is. 2001-ben mindhárom politikus úgy érezte, magát a szabadságot, a nyugati életvitelt és általában véve az egész nyugati világot támadták meg. Így mind Schröder, mind Orbán szájából elhangzott: ez azt is jelenti egyben, hogy Németországot és Magyarországot is támadás érte. Mindketten hangsúlyozták azonban: ugyan ez felelősséggel jár, szolidaritást kell vállalniuk az amerikai néppel, de semmilyen jel nem utal arra, hogy közvetlen veszély fenyegetné országaikat. Ez a különbség-tétel az érintettség különböző mértékének meghatározásakor mindenképpen higgadtságot és megfontoltságot jelez.

A politikusok 2001-ben a fentiek mellett mindössze arra koncentráltak, hogy megnyugtassák az állampolgárokat, és biztosítsák őket arról, hogy a hatóságok minden szükséges lépést megtettek, és képesek garantálni az emberek biztonságát továbbra is. Ennek hatékonysága érdekében a többi döntéshozót és képviselőtársaikat a pártok közötti összefogásra és a terrorizmus elleni nemzetközi kooperáció támogatására buzdítják. E két üzeneten felül – a szabadság veszélybe került, és összefogásra lesz szükség a támadók legyőzésére – nem azonosítható egyéb konkrét felhívás a 9/11 utáni beszédekben; a sokk a leghangsúlyosabb karakterjegye ezeknek a megszólalásoknak.

Ezzel szemben 2015-ben a vezetők beszédeik alapján felkészültebbnek tűnnek, döbbenet helyett határozottságot sugallnak. Ebben az esetben már – annak ellenére, hogy a beszédek valóban egy váratlan eseményre való reakcióként születtek meg – feltételezhetjük, azok lényegi üzeneteit nem a merényletet követő órákban fogalmazták meg. Mindhárom vizsgált politikai beszéd tudatosan, az adott politikus saját narratívájának, kormányzási elveinek, céljainak megfelelően kezelni vagy irányítani próbálja a támadások által kiváltott félelmeket, indulatokat. Ez arra enged következtetni, a politikusok számoltak egy esetleges európai – a Charlie Hebdo szerkesztőségében 2015 januárjában történtek után akár kifejezetten franciaországi – terrortámadással mint jelentős kockázattal. Így a tényleges merénylet bekövetkeztekor politikaimenedzsment-jellegűen tudták alakítani reakcióikat, és komplexebb üzenetek azonnali megfogalmazására is lehetőségük nyílt.

Pontos katonai vagy jogi intézkedéseket sem Merkel, sem Orbán nem említ, de talán nincs is szükség erre. Ami viszont a társadalompolitikai reakciókat illeti, mindketten a korábbi politikai agendájukhoz illeszkedő módon nyilatkoztak. Angela Merkel higgadtan a toleranciát és a békés együttélést hangsúlyozta, Orbán Viktor pedig harcos bevándorlásellenes beszédet tartott, belefoglalva az aktuális uniós konfliktusokat, mint például a „kötelező betelepítési kvótát”.⁶

Figyelemre méltó azonban, hogy mindössze három nappal a támadások után François Hollande hosszan és részletesen beszélt arról, milyen lépéseket tesz a francia állam a további hasonló merényletek megelőzése érdekében. Ezek között konkrét katonai hadműveleteket is említett, valamint hangsúlyozta, megfelelő jogi keretekre van szüksége az országnak, hogy az ilyen helyzeteket az alkotmányosságot szem előtt tartva tudják kezelni. Ezért annak az akkor már előkészületben lévő új törvénynek az elfogadását sürgette, amely reflektál az aktuális biztonságpolitikai kihívásokra, megkönnyíti a szükségállapot elrendelését és hosszabb, akár három hónapon keresztül való fenntartását is (*„...d'un projet de loi prolongeant l'état d'urgence pour trois mois et adaptant son contenu à l'évolution des technologies et des menaces”*), így a házkutatások és más rendőri intézkedések gyorsabb, hatékonyabb végrehajtását jelentheti. Emellett Hollande az alkotmány felülvizsgálatát kezdeményezte, illetve annak törvényi megalapozását, hogy a terroristakockázatot jelentő személyek megfoszthatók legyenek állampolgárságuktól, és kitoloncolhatók az országból (*„Cette révision de la Constitution doit s'accompagner d'autres mesures. Il en va de la déchéance de nationalité”*). Továbbá említette a megfigyelések esetleges szigorítását is, hozzátéve, vizsgálatot és átlátható intézkedéseket igényel, hogy ez az alapvető szabadságjogokat ne sértse.

Ezek a jogi szempontból is átgondolt lépések arra engednek következtetni, emberileg bármennyire is lesújtották a francia döntéshozókat a merényletek, az államigazgatás rendszerét nem sikerült sokkolni vagy megbénítani, hiszen már rendelkezésre álltak a szükséges, különböző mértékben, de mindenképpen már korábban előkészített katonai, jogi, költségvetési és társadalompolitikai reakciók.

⁶ Kötelező betelepítési kvóta: a Tanács által 2015. szeptember 22-én elfogadott, 2015/1601/EU számú rendeletre utal, amely a menedékkérők Európai Unión belüli szétosztásáról rendelkezik. Azaz a kötelező betelepítés egy tudatosan tévesen használt menekültellenes retorikai fordulat a magyar kormányzati kommunikációban.

4.3. Félelem-menedzsment a politikai kultúra és motivációk tükrében

Ritka és minden kutató számára rendkívül csábító helyzet, hogy ugyanaz a személy áll az adott ország élén két jelentős politikai esemény napján, közel másfél évtized különbséggel. Ezért esettanulmányom célkitűzései közé tartozott, hogy megvizsgálja, tetten érhető-e lényeges változás Orbán Viktor 2001-ben, illetve 2015-ben elmondott beszédei között, és ha igen, ez milyen jellegzetességekben mutatkozik meg. Egyetértve azokkal a kutatókkal, akik szerint Orbán Viktor kormányzási stílusát 2010-től kezdve egyre inkább jobboldali, nacionalista populizmusként jellemezhetjük (Policy Solutions 2015, Antal 2017, Political Capital 2018), valamint az általa kialakított államberendezkedés az illiberális demokrácia (Zakaria 1997) jegyeit viseli (Krasztev & Van Til 2015, Juhász et al. 2016), a kutatási kérdést hipotézisként úgy is megfogalmazhatjuk, ezek a populista vonások megfigyelhetők-e Orbán Viktor terrortámadások utáni kommunikációjában is.

A 2001. szeptember 11-ei merényletek után késő este, közvetlenül hivatalos berlini útjáról visszatérve a kissé elcsigázott miniszterelnök rövid tévéinterjúban foglalta össze, hogy a hatóságok mindent megtettek az állampolgárok biztonságának biztosítása érdekében, és semmilyen közvetlen veszély nem fenyegeti az országot. Ezt követően szeptember 24-én tartott tíz perces beszédet az Országgyűlés ülésén, ez a felszólalás került az elemzett mintába is. Ez a szöveg már higgadtabb, sőt kifejezetten óvatos és visszafogott. Orbán Viktor hangsúlyozza, hogy „a terror a szabadságot veszi célba”, „a bizalom helyett a félelmet teszi mindennapjaink legfontosabb érzésévé”, és felsorolja az ország védelme érdekében tett lépéseket, amelyek között nemcsak a vízumpolitika, a határvédelem és a menekülttáborok szabályainak szigorítását, hanem a pénzmosás elleni fellépést is említi. Emellett viszont figyelmeztet a korábbi fejezetben már idézett módon a bűnbakkeresés csapdájának elkerülésére, „nyugodt, higgadt, okos döntésekre, pontos mérlegelésre” kéri képviselőtársait, illetve a nemzetközi összefogásban való részvételt sürgeti.

Tizennégy évvel később újból Orbán Viktor tölti be a magyar miniszterelnöki pozíciót, mégis mintha egy másik ember ülne ebben a székben. A 2015. november 16-án felszólaló Orbán rövid, három mondatnyi részvétnyilvánítást követően közli, „az Európai Uniót megtámadták, és mi (magyarok) is veszélyben vagyunk”, merényletek bármikor, bárhol történhetnek, ebben pedig része van annak is, hogy „az unió sodródik, gyenge és benujt”. Azaz minden alkalmat kihasznál narratívája hangsúlyozására. Bár térben közelebb esik Magyarországhoz, a francia támadás – 9/11-hez képest – mégsem sokszerű. Ezért a tudatos döntésen kívül nehezen magyarázható, ha a 2001-es orbáni nyilatkozatban még jelen van a közvetlen veszély és a kockázat finom, ám igen fontos szétválasztása, 2015-ben viszont tapasztaltabb politikusként miért esik mégis a terrorizmus asszociatív narratívájának csapdájába, azaz miért feltételezi, hogy egy terrortámadást feltétlenül követni fog egy újabb, akár olyan helyen is, ahol ez nem indokolt (Karis 2014)?

Már beszéde elején a politikai ellenségképzés diszkurzív technikáját alkalmazva (Schwab 1987) ok-okozati viszonyt, illuzórikus korrelációt állít fel a 2015-ben Európába nagy számban érkező menekülők és a támadások között azzal, hogy felteszi a kérdést: „Mi az emberségesebb: lezárni a határokat az illegális határsértők előtt, vagy ártatlan európai polgárok életét kockáztatni?” Néhány mondattal később egyértelműsíti ezt, kimondva, „Brüsszelben még mindig azt állítják, hogy a bevándorlás jó dolog, miközben napról napra újabb bizonyítékokat kapunk arról, hogy a bevándorlás rossz dolog”.

Így már a felszólalás elején kijelöli annak fő üzeneteit: az általa többször „népvándorlásként” említett menekülthullám, illetve a menekülők („bevándorlók”) befogadása helytelen társadalmpolitika, ezt az Európai Unió nem tudja vagy nem akarja felismerni, még akkor sem, amikor terrortámadások érik Franciaországot. Tehát hol implicit, hol explicit módon a menekülőket és az Európai Uniót teszi felelőssé a történekért.

Továbbá Orbán a „multikulturalizmus téveszméjéről” beszél, amely más európai politikusok gondolkodását megfertőzte, és az „ideológiák világából a józan észhez” való visszatérésüket sürgeti. Ezzel olyan vezetőnek mutatja magát, aki a többiekkel ellentétben átlátja a helyzetet, és ismeri a megoldást a fenyegető veszélyekre. Ugyanakkor a veszélyek homályos utalások formájában kapnak csak helyet a felszólalásban, például Orbán kitér arra, „senki sem tudja megmondani, hogy hány terrorista érkezett a migránsok között eddig, hányan vannak már itt, és hányan érkeznek még nap mint nap”. Mindezt az egyszerű, ám érzelmileg telített gondolattal egészíti ki: „Terroristából egy is sok. Belegondolni is rossz, hogy hazánk területén hány terrorista mehetett át.”

Az így kézzelfoghatóvá és emberközelivé tett veszély félelem, még pontosabban pedig a bárhol felbukkanni képes, láthatatlan terroristától való félelem formájában ölthet testet a hallgatóságban. Ezt a félelmet pedig már a beszéd

elején elhangzottak és korábbi politikai akciók segítségével tudatosan egy csoport, a menekülők és idegenek felé irányítják. Ennek a retorikának ágyazott meg például a 2015 tavaszán folytatott bevándorlás- és menekültellenes kormányzati kampány vagy a szintén 2015 áprilisától megkezdődő Nemzeti Konzultáció a Bevándorlásról és a Terrorizmusról (Bernáth & Messing 2015).

Ez az esszencialista beszédmód, a komplex, globális kockázatok (Beck 1992) fogyaszthatóvá tétele és leegyszerűsítő magyarázata jellegzetes populista diszkurzív stratégia, ahogy a xenofóbiára építő ellenség- és bűnbakképzés, a józan ész politikájára való hivatkozás, valamint a szabadság értékéről való „megfeledkezés” a 2015-ös beszédben is az. Szintén populista jellegzetességnek tekinthetjük, hogy a vezető mindenki másnál kompetensebbnek tünteti fel önmagát, az egyetlenné, aki ismeri a helyes irányt, és képes megvédeni a közösséget a rá leselkedő veszélyektől (Canovan 1999). Továbbá a jobboldali nacionalista populizmus gyakori eszköze a nemzetek feletti szervezetek, például az EU kritikája és a globalizáció káros következményeinek hangsúlyozása. Így a globális terrorizmus kiváló muníciót ad a nemzetállami nosztalgiának és bezárkózási folyamatoknak (Antal 2017).

Sem a terrorizmus problémájának leegyszerűsítése, sem a társadalmi csoportok közötti feszültség növelése nem lelhető fel más vizsgált beszédben. Még George Bush sem használ ilyen leegyszerűsítő magyarázatokat az elemzett beszédeiben, nem jelöl ki társadalmi csoportokat ellenségként, nem zárkózik be, hanem a saját közösségét igyekszik megnyugtatni. Tehát a beszédeiben nem lelhetők fel populista jellegzetességek, annak ellenére, hogy politikájában ezekre találhatnánk példát.

Angela Merkel és François Hollande 2015-ös beszédeiben szintén előtérbe kerülnek a tágabb társadalmi kérdések és feszültségek a merényletek kapcsán. Ez is arra enged következtetni, hogy a terrorizmust immár társadalmi-politikai folyamatok összefüggéseiben szemlélik a politikusok, és reakcióikat ennek a komplexitásnak tudatában, előre átgondolt módon formálják meg.

Merkel beszédeiben emlékezteti hallgatóságát arra, hogy a nyugati társadalom az egyén jogainak tiszteletén és a tolerancián alapszik (*„Wir leben von der Mitmenschlichkeit, von der Nächstenliebe, von der Freude an der Gemeinschaft. Wir glauben an das Recht jedes Einzelnen“*), ezeket az értékeket pedig meg kell erősíteniük azáltal, hogy magabiztosan kimutatjuk, megéljük őket (*„...unsere Werte selbstbewusst leben und indem wir diese Werte für ganz Europa bekräftigen“*). Azaz inkább a fiatal, mint a 2015-ben látott Orbánhoz hasonlóan egymás tiszteletére és higgadságra int, a szabadságjogok európai eszméjének megerősítésére és megélésére szólít fel hibáztatás helyett.

Hollande beszédének szintén az egyik leginkább figyelemre méltó vonása határozott, higgadt és precíz mivolta, ami a korábban már említetteknek megfelelően a fogalomhasználatot és a felszólalás tartalmát is egyaránt jellemzi. Ez a reakció egyébiránt éles ellentétben áll George Bush 2001-es beszédeivel, amelyekben a bibliai gonoszt idézte, ezzel mitizálva a terroristákat mint ellenséget, szemben Hollande-dal, aki a racionális és kemény válaszlépéseket hangsúlyozva legyőzhetőnek ábrázolja őket. Az előző alfejezetben részletezett konkrét válaszlépések mellett Hollande is reflektál a terrorizmussal összefonódó tágabb társadalmi kérdésekre. Merkelhez hasonlóan a franciákat saját értékeik büszkén való megélésére szólítja fel, ezek között említve az összetartást és egymás méltóságának tiszteletét is (*„...à faire preuve de ces vertus qui font l'honneur de notre pays: la persévérance, l'unité, la lucidité, la dignité“*), miközben az ország erényei között tartja számon annak diverzitását is (*„La France sans distinction de couleur, d'origine, de parcours, de religion“*). Elhangzik, hogy a státusra jogosult menekülők, különösen a Daesh által ellenőrzött területekről érkezők befogadása továbbra is Franciaország kötelessége, hiszen a menekültek ugyanennek a terrorista rendszernek az áldozatai (*„Les habitants de ces pays-là, notamment ceux des territoires contrôlés par Daech sont martyrisés et furent; ils sont les victimes de ce même système terroriste,“*). Mindemellett az a politikailag és emberileg is nehezen megemészthető tény is megjelenik ebben a kiemelt jelentőséggel bíró beszédben, hogy a merényletet elkövetők között francia állampolgárok is voltak (*„...c'est cruel que de le dire, ce sont des Français qui ont tué vendredi d'autres Français“*).

Tehát amíg François Hollande és Angela Merkel megfontoltságra int, különbséget tesz az elkövetők és a Francia-, illetve Németországban élő kisebbségek között, addig Orbán Viktor ellenséget keres és talál. A két nyugat-európai politikus a terrorizmus elleni komoly fellépés ígéretét, illetve a liberális demokrácia értékeinek – a szabadság, az egyéni és alkotmányos jogok tiszteletben tartása – megerősítését fogalmazza meg üzenetként. Orbán Viktor viszont 2015-ös beszédeiben egyértelműen háttérbe fordít ezeket az értékeket, az Európai Uniót és a menekülőket (a „bevándorlókat”) teszi felelőssé a globális terrorizmusért.

5. Következtetések és kitekintés

A vizsgált beszédekből kiderül, hogy a terrortámadások után elhangzó politikai felszólalásokat főként a patriotizmus és az erődemonstráció jellemzi, az érzelmekről való beszéd ritkán kap teret. A politikai vezetők a merényleteket olyan, a szabadság és szabad világ elleni támadásként értelmezik, amely ellen minden lehetséges eszközzel fel kell lépni. A terrorizmus elleni harcot azonban a retorika szintjén jellemzően nem mossák össze a bűnbakkereséssel.

A 2001-ben és a 2015-ben elhangzott beszédek között a legfontosabb különbség az, hogy 9/11 után a döbbenet és a sokk jellemezte a beszédeket, azok célja leginkább az állampolgárok megnyugtatása volt, valódi válaszokat egyelőre nem nagyon tudtak kínálni az országok vezetői. Ezzel szemben 2015-ben már felkészült, valószínűleg előre megtervezett és akár előkészített, átgondolt beszédeket hallhattunk. Ezek a szövegek reflektáltak a terrorizmus mint globális kockázat tágabb geopolitikai, társadalmi kihívásaira is.

Ezért a vizsgált beszédek alapján a további kutatásokhoz hipotézisként feltételezhetjük, hogy 2015-től kezdődően a politikai vezetők a terrorizmussal kapcsolatos társadalmi félelmeket akár azonnal, menedzsmentjellegűen igyekeznek kezelni és irányítani, ez a fellépés pedig – úgy tűnik – szükséges és elvárt részévé válik a kortárs politika eszköztárának. Azaz a terrorizmusra akár tekinthetünk úgy is, mint ami korábban a normalitást megszakító extrém eseményként jelent meg a nyugati világban, 2015 után azonban strukturális problémává vált, amelyet kezelni kell, nem csak reagálni rá. Ennek vizsgálata azonban további elemzések tárgya lehet.

Az esettanulmány másik kutatási kérdését tekintve a hat vizsgált szöveg közül egyedül Orbán Viktor 2015-ös beszéde nem a társadalmi összefogást sürgette, hanem – épp ellenkezőleg – növelni kívánta a feszültséget a különböző társadalmi csoportok, valamint a nemzet és az Európai Unió között. Míg a többi politikus, beleértve Orbán fiatalabb önmagát is 2001-ben, csökkenteni igyekezte a terrorizmus által keltett félelmeket, 2015-ben Orbán Viktor a politikai ellenségnek tekintett csoportok, az EU és a menekülők ellen fordította azokat. Az elemzésből egyértelműen kiderült, Orbán Viktor 2015-ös beszédének üzenetei és kommunikációs eszközei valóban erősen populista jellegűek, számos populista jellemző azonosítható bennük, és arra engednek következtetni, hogy Orbán vezérpozíciója és szavazói megtartása érdekében nem riad vissza a rosszindulatú félelem-menedzsmenttől sem. Teszi ezt annak tudatában, hogy politikustársaival összehasonlítva egy esetleges terrortámadásnak csak igen mérsékelt kockázatával kell szembenéznie.

Így ez az elemzés is alátámasztja, hogy a terrorizmusra adott politikai reakciók nem egyetemesek, a térben és időben eltérnek, függenek az adott közösség politikai környezetétől, és a terrorizmus értelmezése a társadalmi-politikai szimbolikus valóság függvénye.

Kérdéses, hogy az Orbán Viktor beszédeiben is megjelenő társadalmi megosztást, az esetleges szavazatszerzés érdekében a feszültségek kiélezését, valamint a kisebbségek véleményének mellőzését megengedhetné-e bármelyik politikus valóban magas biztonságpolitikai kockázat esetén. Vagy a kérdést úgy is feltehetjük: a terrorizmus globális kockázatának egyre inkább strukturális problémává válása Európában csak muníciót ad-e a populista tendenciáknak, vagy egyúttal kordában is tarthatja azokat?

Irodalom

Offline források:

- Ahmed, Sarah (2004): *The Cultural Politics of Emotion*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Akkerman, Agnes, Cas Mudde & Andrej Zaslove (2014): How Populist are the People? Measuring Populist Attitudes in Voters. *Comparative Political Studies*, vol. 47, no. 9, pp. 1324–1353.
- Altheide, David L. (2007): The mass media and terrorism. *Discourse and Communication*, vol. 1, no. 3, pp. 287–308.
- Antal Attila (2017): *A populista demokrácia természete – Realizmus és utópia határán*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Beck, Ulrich (1992): *Risk Society: Towards a New Modernity*. SAGE.
- Beck, Ulrich (2002): The Terrorist Threat: World Risk Society Revisited. *Theory, Culture and Society*, vol. 19, no. 4, pp. 39–55.
- Bernáth Gábor & Messing Vera (2015): Bedarálva – A menekültekkel kapcsolatos kormányzati kampány és a tőle független megszólalás terepei. *Médiakutató*, 16. évf. 4. sz. 7–17. o.
- Canovan, Margaret (1999): Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy. *Political Studies*, vol. 47, no. 1, pp. 2–16.
- European Commission (2016): *Standard Eurobarometer 85 – Public opinion in the European Union – Report*.
- Furedi, Frank (2004): *Therapy Culture: Cultivating Vulnerability in an Uncertain Age*. Psychology Press.
- Juhász Attila, László Róbert & Zgut Edit (2016): *Egy illiberális vízió eddigi hatása a magyar politikai berendezkedésre*. Budapest: Friedrich Ebert Stiftung.
- Karis, Tim (2014): Television, Islam and the Invisible: Narratives on Terrorism and Immigration. In: Deborah A. Macey, Kathleen M. Ryan & Noah J. Springer (eds.): *How Television Shapes Our Worldview: Media Representations of Social Trends and Change*, pp. 47–66. Plymouth: Lexington Book.
- Kazin, Michael (1995): *The Populist Persuasion: An American History*. London: Cornell University Press.
- Krasztev, Péter; & Van Til, Jon (2015): *The Hungarian patient: Social opposition to an illiberal democracy*. Budapest: CEU Press.
- Mudde, Cas (2004): The Populist Zeitgeist. *Government and opposition*, vol. 39, no. 4, pp. 541–563.
- Political Capital (2018): *Beyond Populism – Tribalism in Poland and Hungary*. Budapest: Policy Solutions.
- Policy Solutions (2015): *A populizmus az új korszellem? – A populista pártok helyzete Európában 2015-ben*. Budapest: Policy Solutions.
- Policy Solutions (2015): *The State of Populism in Europe in 2015*. Budapest: Policy Solutions.
- Shamieh, Luna & Zoltán Szenes (2015): The Propaganda of ISIS/DAESH through the Virtual Space. *Defence Against Terrorism Review*, vol. 7, no. 1, pp. 7–31.
- Spencer, Alexander (2007): Counter-(T)error – The Role of Immigration in the Fight against Terrorism. *Hamburg Review of Social Sciences*, vol. 2, no. 2, pp. 58–79.
- Schwab, George (1987): Enemy or Foe: A Conflict of Modern Politics. *Telos: Critical Theory of the Contemporary*, no. 72, pp. 194–201.
- Szabó Márton (2016): *Diszkurzív politikatudomány – Bevezetés a politika interpretatív szemléletébe és kutatásába*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Zakaria, Fareed (1997): The rise of illiberal democracy. *Foreign Affairs*, vol. 76, no. 6, pp. 22–43.

Online források:

- CNN: Text of Bush's address. September 11, 2001, <http://edition.cnn.com/2001/US/09/11/bush.speech.text/> (letöltés: 2018. IX. 30.).
- Deutsche Welle: Merkel: We are crying with France, <https://www.dw.com/en/merkel-we-are-crying-with-france/a-18849670> (letöltés: 2018. IX. 30.).
- Die Bundesregierung: Merkel zu den Anschlägen in Paris. „Unser freies Leben ist stärker als jeder Terror“. 14 November 2015, <https://www.bundesregierung.de/Content/DE/Artikel/2015/11/2015-11-14-statement-merkel-paris.html> (letöltés: 2018. IX. 30.).

Eurostat. (17.08.2018.). Asylum and Dublin statistics - Asylum and first time asylum applicants – annual aggregated data (rounded), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/asylum-and-managed-migration/data/database> (letöltés: 2018. IX. 30.).

France Diplomatie: Speech by the President of the Republic before a joint session of Parliament (Versailles, November 16, 2015), <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/defence-security/events/article/speech-by-the-president-of-the-republic-before-a-joint-session-of-parliament> (letöltés: 2018. IX. 30.).

France Diplomatie: Discours du président de la République devant le Parlement réuni en Congrès (16 novembre 2015), <https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/politique-etrangere-de-la-france/defense-et-securite/actualites-et-evenements-lies-a-la-defense-et-la-securite/attentatsparis-serie-d-attaques-terroristes-a-paris-novembre-2015/article/discours-du-president-de-la-republique-devant-le-parlement-reuni-en-congres-16> (letöltés: 2018. IX. 30.).

Kormany.hu: Orbán Viktor napirend előtti felszólalása. 2015. november 16., <http://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-napirend-elotti-felszolalasa20151116> (letöltés: 2018. IX. 30.).

Parlament.hu: 224. ülésnap (2001.09.24.), 33. felszólalás, http://www.parlament.hu/orszaggyulesi-naplo-elozociklusbeli-adatai?p_auth=s1emfi7i&p_p_id=pairproxy_WAR_pairproxyportlet_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8&p_p_lifecycle=1&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_count=1&_pairproxy_WAR_pairproxyportlet_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8_pairAction=%2Finternet%2Fcpls%2Fogy_naplo.naplo_fadat%3Fpckl%3D36%26p_uln%3D224%26p_felsz%3D33%26p_szoveg%3D%26p_felszig%3D33 (letöltés: 2018. IX. 30.).

NAVA: Orbán Viktor nyilatkozata a Nemzetbiztonsági Kabinet ülése után. 2001. szeptember 11., https://nava.hu/id/06135_2001 (letöltés: 2018. IX. 30.).

U.S. Diplomatic Mission to Germany: The 11th of September 2001 Will Go Down in History as a Black Day. Statement by Chancellor Schröder. September 12, 2001, <https://usa.usembassy.de/gemeinsam/regerklschroe091201e.htm> (letöltés: 2018. IX. 30.).

The Washington Post: Text: Bush on Plane Crashes. September 11, 2001, https://www.washingtonpost.com/wp-srv/onpolitics/transcripts/bushtext_091101.htm (letöltés: 2018. IX. 30.).

The Washington Post: Text: Bush Comments on Plane Crashes. September 11, 2001, https://www.washingtonpost.com/wp-srv/onpolitics/transcripts/bushtext2_091101.htm (letöltés: 2018. IX. 30.).

Abstract

Populism and the management of terrorism. An insight into political speeches interpreting terror attacks

This case study seeks to provide an insight into changes in communications about terrorism, while also searching for populist patterns in the speeches of political leaders. It analyses the official speeches of the country leaders of the USA, France, Hungary and Germany after the terrorist attacks of 11 September 2001 and 13 November 2015 in Paris. The research design is based on the principle that terrorism should always be interpreted through the lens of the social and political context of the attack. Therefore it attempts to explore how the new symbolic reality dominated by populism changed these political speeches over just fifteen years. Politicians addressed patriotism and power demonstration at both occasions. However, while in 2001 shock was the predominant emotion in the commentaries, in 2015 all country leaders followed their own political narratives to interpret the attacks and thereby to control and manage public reactions. These planned, management-like, attitudes mirror the political environment and the social challenges of the countries. Consequently, Viktor Orbán's speech in 2015 carried numerous populist traits.

Kiss Eszter 2016-ban szerzett médiakutatóként mesterszakos diplomát az ELTE BTK Kommunikáció- és Médiatudomány szakán. Kutatási területe a kisebbségek és a migráció politikai-, illetve médiareprezentációja, valamint a terrorizmusról való kommunikáció. Korábban a Független Médiaközpont és az Eötvös Károly Intézet junior kutatójaként dolgozott, jelenleg egy kommunikációs ügynökség munkatársa és alkalmi óraadó az ELTE BTK Kommunikáció- és Médiatudomány szakán.